

THE INFLUENCE OF DOMESTIC MIGRATION ON DEMOGRAPHIC PROCESSES IN BULGARIA

Abstract: The purpose of this study is to trace the impact of internal migration on the demographic processes in Bulgaria for the period 2008-2018. Comparative geographical analysis, supplemented by the statistical and demographic method, has been taken as the main research method. In order to track the impact of migration on fertility rate, mortality rate and natural population growth for the period 2008-2018, the areas were classified into two groups. The areas that attract migrants are found to have a relatively better fertility rate, especially for urban populations. Areas with negative mechanical growth, fertility rates are decreasing and this fact is obvious to their rural population. The intensive displacement of the population from villages to cities and from small to large cities is the reason for the relatively high share of working age population in the larger cities of Bulgaria.

Author information:

Rositza Mikova

Institute of Agricultural Economics – Sofia

✉ rositzamikova@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

migration, total fertility rate, total mortality rate, natural population growth, working-age population

Вътрешната миграция оказва значително влияние върху демографското развитие на страната в териториален аспект и води до концентрация на населението в градовете и урбанизираните зони около големите градове. От друга страна се разширяват териториите на депопулация.

Значението ѝ нараства през последните 30 години във връзка с протичащите социално-икономически процеси в България. Наред с други фактори вътрешната миграция оказва значително влияние върху възрастовия и половия състав на населението, неговите трудови ресурси и демографските процеси раждаемост, смъртност и естествен прираст. В най-общи линии то се изразява в това, че в териториалните единици (областите) привличащи мигранти (предимно млади хора), раждаемостта и естествения прираст са по-високи и се увеличава броя на икономически активното население, а в териториалните единици (области), от които напускат мигранти – обратно, раждаемостта и естественият прираст са по-ниски, а населението застарява и намалява броя на активното население.

Неблагоприятните изменения в равнището на раждаемостта и смъртността водят до спадане на естествения прираст на страната, който варира около (-5,3 ‰). В резултат на това България продължава да губи население. В периода 2008-2018 г. населението на страната намалява с 606 512 души при средногодишен темп на намаление 0,9 ‰. Разбира се величината на измененията в различните териториални единици показва някои различия, свързани с тяхната демографска специфика, стопанската им структура, особеностите на селищната мрежа и т.н. Например интензивните миграционни процеси (изселвания) са съществена причина за

отрицателния естествен прираст през 2018 г. на населението в редица области – Видин (-16,5 ‰), Монтана (-14,1 ‰), Перник (-12,0 ‰), Кюстендил (-13,4 ‰), Враца (-11,4 ‰), и др. Обратно, при някои области интензивните заселвания благоприятстват по-ниски стойности на отрицателния естествен прираст – София-град (-1,8 ‰), Варна (-4 ‰), Бургас (-4,3 ‰).

За да се проследи по-добре и по-конкретно отражението на миграцията върху раждаемостта, смъртността и естествения прираст за периода 2008-2018 г. се анализира динамиката им в две групи области.

Таблица 1

**Раждаемост, смъртност и естествен прираст на населението
в областите с положителен механичен прираст за периода 2008-2018 г.**

Области	Средногодишна раждаемост – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
София-град	10,7	10,8	7,9
Варна	10,3	10,5	9,5
Бургас	10,3	10,2	10,7
Пловдив	9,9	10,3	8,8
Области	Средногодишна смъртност – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
София-град	11,8	11,7	14,2
Варна	12,5	11,0	19,9
Бургас	13,3	11,7	18,0
Пловдив	14,2	12,2	20,0
Области	Средногодишен естествен прираст – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
София-град	-1,1	-0,9	-6,3
Варна	-2,2	-0,5	-10,4
Бургас	-3,0	-1,5	-7,3
Пловдив	-4,2	-1,9	-11,2

Източник: По данни на НСИ

В първата група са включени областите с положителен механичен прираст на населението - София- град, Варна, Бургас, Пловдив. При тях този прираст оказва значително положително влияние върху демографските процеси.

При анализиране на динамиката на раждаемостта, смъртността и естествения прираст при областите от Първа група (табл. 1) могат да се направят следните изводи:

- Раждаемостта като цяло за страната в териториален аспект е ниска и е под нивото на простото възпроизводство. Все пак области като Варна, Бургас, София и Пловдив раждаемостта е на относително по-добро ниво. Тези области са привлекателни за заселниците, което води и до по-голяма демографска маса, относително по-благоприятна възрастова структура и респективно до по-голям дял население в репродуктивна възраст.

- За периода 2008-2018 г., всички области имат смъртност под средната за страната, която е свързана с характера на миграцията - привличане на повече заселници. Смъртността е по-висока при селското население, за разлика от градовете, защото заселванията са насочени основно към градовете, а селата губят население чрез изселванията си. Така се стига и до значителната диспропорция във възрастовата структура при двете категории население, а от там и до различията във възрастовата им структура.

- Естествения прираст на основните градове на България като София, Пловдив, Варна и Бургас е или с много ниска отрицателна стойност (София). Като цяло четирите области са с незначителен отрицателен естествен прираст. Привличането на население в тях има значение за по-голямата им демографска стабилност.

Във Втора група са включени 24 области, които имат отрицателен механичен прираст. Той е най-голям в 5 от тях - Враца, Пазарджик, Плевен, Сливен, Смолян. В тези области изселванията оказват най-силно изразено отрицателно влияние върху демографските процеси (табл. 2).

Таблица 2

Раждаемост, смъртност и естествен прираст на населението в областите с отрицателен механичен прираст за периода 2008-2018 г.

Области	Средногодишна раждаемост – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
Враца	8,4	8,4	8,4
Пазарджик	9,8	10,1	9,3
Плевен	8,8	8,7	8,9
Сливен	12,6	11,6	14,5
Смолян	7,1	7,9	6,1
Области	Средногодишна смъртност – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
Враца	19,1	13,7	26,7
Пазарджик	14,6	13,0	17,1
Плевен	18,3	14,2	26,4
Сливен	14,8	12,8	18,6
Смолян	13,9	11,3	17,2
Области	Средногодишен естествен прираст – в ‰		
	общо за населението в областта	за населението в градовете	за населението в селата
Враца	-10,7	-5,2	-18,3
Пазарджик	-4,8	-2,9	-7,9
Плевен	-9,6	-5,5	-17,5
Сливен	-2,2	-1,2	-4,1
Смолян	-4,2	-3,4	-11,1

Източник: По данни на НСИ

От анализирането на динамиката на раждаемостта, смъртността и естествения прираст при областите от Втора група могат да се направят следните изводи:

- Като се изключи област Сливен (голям брой ромско население), в останалите териториални единици, където отрицателният механичен прираст е голям, раждаемостта е ниска в сравнение с областите, които имат положителен естествен прираст. И при тези области градското население е с по-висока раждаемост от селското, поради относително по-запазената демографска маса. Важно е да се посочи изключението, което по етнически причини прави селското население на област Сливен;

- Като се изключи област Смолян, в останалите смъртността е висока, като най-високи стойности имат областите Враца и Плевен. При тях демографското застаряване е най-силно изразено, особено висока при тези области е смъртността на селското им население, което е доказателство за значителни изселвания (в по-старо и ново време) и до голямо струпване на старо население;

- Отрицателният естествен прираст е най-силно изразен при областите Враца и Плевен. Правят впечатление екстремните стойности на този отрицателен прираст при селското им население. Това са типични територии на депопулация, причинена до голяма степен от изселвания в един по-продължителен период, който продължава, макар и със значително по-ниска интензивност и в съвремието. Причина за това е доста изчерпваният демографски потенциал.

При анализирането на динамиката на раждаемостта, смъртността и естественият прираст при областите от двете групи (Първа и Втора група) могат да се направят следните заключения:

- Раждаемостта общо за цялото население показва тенденция за намаляване особено в областите Смолян и Плевен. При градското население тя е на относително по добро ниво в областите София-град, Бургас, Варна, Пловдив, Пазарджик и Сливен. Това се дължи както бе подчертано на привличането на заселници от големите градове на тези области. При селското население раждаемостта силно намалява в почти всички области, като изключение по етнически причини прави област Сливен.

- Смъртността показва тенденция на силно увеличаване, най-ярко изразено при селското население на областите Враца и Плевен. Причината за това е силно застарялото население в селата на тези области, които са застрашени от обезлюдяване.

- Естественият прираст само на градското население е с много ниска отрицателна стойност (Враца, Плевен и Смолян) или с много ниска отрицателна стойност (Варна, София и Сливен). Обаче естественият прираст на селското население силно намалява. Този процес ярко се наблюдава при селското население на областите Враца и Плевен.

За да се проследи влиянието на миграцията върху демографските процеси на населението на България се разглеждат типични области с оглед особеностите им в икономическото им развитие.

Област София-град дава най-големи възможности в страната за намиране на доходоносен поминък, повишаване на образователното равнище и по-високо качество на живот. По тази причина като тя винаги е привличала и привлича население от цялата страна, макар и с различен интензитет през дадени периоди получава се така, че през изследвания период 2008-2018 г. тя има слабо изразен отрицателен естествен прираст, който се компенсира от механичното нарастване. Така се поддържа слаб общ ръст и относително демографска стабилност.

Центърът на област Варна е голям град – гр. Варна (345 369 д.). В него живее 73,3 % от населението на областта (2018 г.). Гр. Варна е притегателен център на население, изпълнява важни промишлени, транспортно търговски, административни, културни, курортни и други функции. Това води до отлив от селските райони на областта към града. Тази концентрация на население с относително по-запазена на нормално ниво възрастова структура допринася за слабия положителен естествен прираст за града.

Също и в област Бургас центърът е голям град - Бургас (208 915 д.), но тук има и редица малки градове, които се развиват като курортни центрове (Поморие, Несебър, Созопол, Китен и др.). Населението в област Бургас следва общата неблагоприятна тенденция за страната към намаляване, резултат от развитието на демографските процеси през последните 30 години. Населението ѝ наброява към края на 2018 г. 410 331 души, което е 5,9 % от населението на страната. Почти три четвърти от населението ѝ живее в 20-те града на областта и само 96 765 души - в селата. Запазва се тенденцията на нарастване на относителния дял (с 4,3 пункта) на населението в градовете за сметка на намаляване на относителния дял на населението в селата. През периода 2008-2018 г. област Бургас се отличава с най-малък дял на мигрантите, които я напускат – 47,6 %. От значение за задържане на населението е наситеността на промишлени,

транспортни и курортно туристически дейности свързани с морето, както и относително по-добра обща демографска ситуация. Миграцията дава отражение върху хода на естествения прираст на населението: при градското население той е с ниска положителна стойност, а при селското население – с отрицателна.

В област Пловдив се намира вторият по големина град на страната - Пловдив (346 893 д.). Той е център на градска агломерация. Градското население на областта е с положителен естествен прираст, като възрастовата структура е относително по-благоприятна. Все пак град Пловдив вече не е така атрактивен за заселване, както в миналото и по тази причина Варна почти е изравнила с него броят на населението си, което вече е 345 369 д.

Област Габрово е характерна с това, че в миналото (при социализма) на базата на индустрията още преди войната се формира добра промишлена база и се откриват много нови работни места. Освен Габрово при социализма в областта има развитие и привличане на заселници в градовете Севлиево, Дряново и Трявна. Тези селища през следвоенния период изсмукват много голяма част от все още останалото селско население от селските селища, които са основно от колибарски тип. Много от тези колибарски селища се обезлюдяват и изчезват, а над 70 колибарски селища са присъединени към град Габрово. В периода след 1989 г. развитието на гр. Габрово стагнира, което води до постепенното намаление на населението му. Получава се ситуация, при която населението на разглежданата област се концентрира в Габрово и другите останали 3 града от областта. Област Габрово се отличава с концентрация за най-голям брой села без население. По време на преброяването през 2011 г. са регистрирани 69 населени места без постоянни жители. Най-голям брой се отличава от областта община Трявна, на чиято територия има 42 села без жители. Що се отнася до Севлиево през последния десетгодишен период (2008-2018 г.) показва по-голяма стопанска и демографска стабилност, която се дължи на извършената от американската фирма инвестиция при предприятието „Идеал стандарт Видима”, европейски лидер в обзавеждането за бани. Поради по-доброто заплащане в тази частна независима компания, град Севлиево привлича известен брой трудови мигранти.

За периода 2008-2018 г. област Перник се отличава с отлив на населението си – 51,1 % от мигриращите я напускат, а 48,8 % от мигриралите лица остават в областта. Основната причина за това, от една страна, се дължи на факта, че западните части на област Перник имат предимно планински характер, обработваемите земи са малко по площ и слабоплодородни, и горите – слабопродуктивни. Същевременно индустриалното производство намалява след 1989 г., което значително се отразява върху трудовата заетост на населението. Наблизо разположената столица също така привлича много от изселниците. За това притокът на заселници към Перник намалява и механичния прираст за периода 2008-2018 г. има по-високи отрицателни стойности. Естественият прираст на населението както на градовете, така и на селата показва отрицателни стойности поради нарастване на броя на изселниците от Перник.

Област Ямбол се отличава с изоставане в социално-икономическо отношение, което допринася за отлив на населението към други области и особено към област Бургас. За това градското население показва неголямо нарастване на раждаемостта.

Миграцията силно влияе върху съотношението между градското и селското население, възрастовия състав на всички области в България и развитието на нови градове.

В миналото, както и в настоящето се наблюдава нарастване на дела на градското население за сметка на селското. В по-ново време при ясно изразената демографска криза се наблюдава намаление на абсолютния брой на населението, както в градовете, така и в селата. Поради това, че градското население намалява по-бавно от селското, съотношението в полза на първата група

нараства непрекъснато с плавен темп и вече 73,7 % от нашето население е градско. На практика обаче цялостната бройка за страната намалява и все повече се влошава демографската ситуация.

Миграцията е насочена към малък брой по-големи градове и урбанизирани територии от една страна, а от друга напускането на значителни маси население на родните им места води до поляризация на населението у нас. Формират се цели райони у нас с крайно недостатъчно население, което е с много влошена възрастова структура, много ниска раждаемост и висока смъртност. Така процеса на депопулация обхваща все по-обширни селски територии.

Към последното преброяване през 2011 г. в България има 255 града и 5047 села. Поляризацията на населението се изразява в това, че в голям брой малки селища живее малко по брой и с малък дял население. В същото време в малък брой големи градове живее все повече население, като дялът му е висок. В 21 % от селищата живеят от 1 до 50 д., а в 36 % от селищата живеят между 100 и 500 д. В същото време в 7-те града на България с население над 100 хил.д. е концентрирано 33,6 % от цялото население на страната.

Въпросът за определяне на критериите, по които да бъдат определени групите население от подтрудоспособна и надтрудоспособна възраст, е дискуссионен в научните среди и в обществото като цяло. Най-голяма трудност представлява определянето на това кое население е в трудоспособна и кое в надтрудоспособна възраст. Това е така, защото възрастта за пенсиониране у нас непрекъснато се изменя. В по далечното минало жените се пенсионираха при навършени 55 години, а мъжете при навършени 60 години. Това изискване важеше за работещите трета категория труд. В по-ново време и през изследвания период 2008-2018 г., поради демографското остаряване и стопанските проблеми на страната, възрастовата граница за пенсиониране непрекъснато се повишава. В момента възрастта за пенсиониране е 61 години и четири месеца при жените и 64 години и два месеца при мъжете, като тенденцията е всяка година да бъде достигната границата за пенсиониране 65 години навършени при жените и 65 години при мъжете. По тази причина при анализа на възрастовата структура приемаме трите големи възрастови групи под 15 години, 15-64 навършени години и над 65 години.

Ако се спрем на измененията на възрастовия състав на населението в областите се забелязват няколко важни особености. При градското население са налице следните характеристики:

1. В областите, където съществуват интензивни изселвания на населението от селата към градовете и от малките към големите градове, броят на населението в трудоспособна възраст съставлява относително висок процент – Благоевград (67,2 %), Велико Търново (67,2 %), Кърджали (66,3 %), Варна (66 %), Бургас (66,1 %) и др.
2. Населението в потрудоспособна възраст в почти всички области показва тенденция към намаляване.
3. Населението на градовете в надтрудоспособна възраст показва изразена тенденция за увеличаване.

От друга страна, за селското население са характерни следните особености:

1. Поради отлив на селското население към градовете броят на населението в трудоспособна възраст чувствително намалява, особено в областите – Видин (41,5 %), Габрово (43,3 %), Монтана (45,6 %), Перник (46,6 %), Ямбол (47 %), Плевен (47,4 %) и др.
2. Подобно явление на значително намаляване на броя на селското население в подтрудоспособна възраст е особено характерно в областите Перник (7,8 %), Кюстендил (8,6 %), Видин (9,1 %), Габрово (9,4 %) и др.

3. Броят на селското население в надтрудоспособна възраст рязко се увеличава в областите Видин (49,4 %), Габрово (47,3 %), Перник (45,6 %), Монтана (42,5 %), Кюстендил (40,3 %) и др.

Структурата на населението по отношение на икономическата активност също така силно се влияе от миграционните процеси. Общо активното население в България показва тенденция за намаляване, а неактивното увеличаване. Само в областите със значителен приток на мигранти, активното население общо се увеличава, поради по-стабилното им икономическо развитие (като областите София-град, Бургас, Варна и Пловдив). Нарастването на активното население в област Смолян се дължи на по-високия естествен прираст.

Развитието на миграционните процеси влияят не само върху някои демографски процеси, но и косвено върху развитието на производителните сили чрез броя и териториалното разпределение на трудовите ресурси. Така например, поради липсата на препитание в някои територии на България – планинските земи по западните ни граници, по южните склонове на Средна гора, в Ивайловградски микрорайон, в Сакарско-Странджанска област, в някои райони на областите Смолян, Кърджали, Хасково, Видин, Велико Търново, Габрово, Ловеч и др., миграциите на населението са много важна причина те да намаляват броя на населението си и в резултат от това явление се получава недостиг на трудови ресурси в днешно време. Това налага да се създадат условия за поминъчна дейност в тези области с цел да се спре процесът на обезлюдяване. Обратно, икономически нецелесъобразно е прекомерното струпване на многобройно население в големите градове и съсредоточаването в тях на голям промишлен потенциал.

В заключение може да се каже, че миграционните процеси са едни от преките фактори, които влияят на демографската ситуация. При областите привличащи мигранти раждаемостта и естествения прираст са на относително по-добри стойности и се увеличава икономически активното население. В областите, от които мигрантите се изселват става обратното – раждаемостта, естественият прираст и икономически активното население намаляват, а застаряването на населението придобива все повече екстремн характер. В областите със значителни заселвания (с преобладаваща посока „град-град“) се увеличава относителния дял на градското население - София-град, Пловдив, Бургас, Варна и др. Като резултат главно на заселванията в по-големите градове на областите нараства населението в трудоспособна възраст, а в селата то бързо намалява. В селата се увеличава дела на населението в надтрудоспособна възраст. Притока на мигранти в градовете довежда до увеличаване на активното население, а в селата – намаляване.

Миграцията довежда до значителни изменения в териториалното разпределение на населението в България. Именно областите с положителен механичен прираст увеличават броят на населението си - София- град, Варна, Бургас, Пловдив, а областите с най-голям механичен отлив на населението, напротив показват значителен демографски спад - Враца, Пазарджик, Плевен, Сливен, Смолян.

References:

1. Dimitrov, E. (1995) Vliyanie na vazvratnite trudovi migratsii varhu demografskata i poselishtnata situatsiya v Balgariya. Sp. Problemi na geografiyata, kn.1.
2. Dinev, L. (1973) Trudovite migratsii v Balgariya i otrazhenieto im varhu urbanizatsiyata i selishtnata mrezhia. V: Problemi na geografiyata i naselenieto i selishtata, S., BAN.
3. Mladenov, Ch. (2002) Vatreshni migratsii. V: Geografiya na Balgariya. (Monografiya) Forkom, S., s. 462.
4. Natsionalna strategiya za Republika Balgariya po migratsiya i integratsiya (2008 g. – 2015 g.) [5. www.nsi.bg